

Irena Zatloukalová, 79106,

Sociologie d•tství

Rodiny se dv•ma generacemi d•tí

Odkládání prvních s•atk• i odkládání porod• do pozd•jšího v•ku, dlouhodobé snižování porodnosti •i rozvodovost a op•tovné s•atky jsou p•íklady •astých a tudíž i dob•e dokumentovaných výzkumných oblastí. Trendy v t•chto oblastech jsou sociologicky zpracovány natolik podrobn•, že jejich neznalost je tém•• považována za nedostatek výzkumníka. Tyto trendy jsou však v první •ad• upozorn•ním na to, že spole•nost se m•ní. A nem•ní se pouze v t•ch oblastech, které jsou sociologicky mapovány. Zm•ny v životním stylu jsou komplexn•jší, a proto je t•eba v•novat pozornost i dosud nedostate•n• zmapovaným oblastem.

Jedním z pozorovaných trend• je odkládání porod• do vyššího v•ku. Tím, se zvyšuje po•et starších maminek ve spole•nosti. Mate•ství ve vyšším v•ku tak již není ni•ím neobvyklým ani tabuizovaným. Spíše naopak. Nap•íklad v •ekárnách u d•tských léka•• je stále více maminek, kterým je p•es t•icet let. V souladu se sou•asnými sociáln•-v•deckými poznatky, bychom mohli tvrdit, že tyto starší ženy - •erstvé maminky - jsou jist• ženy, které se soust•edily na svoje vzd•lání •i kariéru a mate•ství tak odkládaly. Jsou mezi nimi ale i takové, které pozd•ji p•ed •ekárnou pediatra autem vyzvedne jejich již dosp•lé dít•. Jedná se tedy o ženy, které mají až své druhé (nebo možná i t•etí) dít• v pozd•jším v•ku. Tyto matky doposud nebyly p•edm•tem sociáln•-v•dního zkoumání.

Pro sociologický výzkum by byly zajímavé charakteristiky t•chto rodiny – kolik d•tí mají, v •em se od sebe vzájemn• liší, v •em jsou si podobné. Nemén• zajímavé by byly d•vody, které vedly k rozhodnutí pro dít• v pozd•jším v•ku matky. Jisté procento vysv•tlení se jist• bude týkat op•tovných manželství, která m•la být práv• dít•tem posv•cena. Bylo by však nesprávné rozmanité d•vody vedoucí k tomuto rozhodnutí redukovat jen na op•tovná manželství.

Pokud se oprostíme od otázky „pro•“ a soust•edíme se spíše na to „co“, m•žeme se dostat k otázkám zajímavým i pro sociologii d•tství. Rodiny, kde vyr•stají d•ti dvou generací jsou totiž prost•edím, kde se d•tství objevuje v r•zném •ase, a m•že proto být stejnými lidmi utvá•eno jinak, a nebo také nemusí. Tato práce by m•la p•edstavovat

úvodní krok pro zkoumání této problematiky. Jejím cílem je ukázat, jakých otázek je třeba k uchopení toho, jak bylo a je dětství v těchto rodinách konstruováno při výchově každého z dětí (tedy v různých časových obdobích). Jedná se tedy o drobný předvýzkum pro kvalitativně laděný výzkum. Samotná analýza sebraných dat ukázala, že i metody zkoumání této problematiky mohou působit nesnáze. Proto je v závěru věnována kapitola popisu metod, jakými tuto problematiku zkoumat, respektive nezkoumat.

Metodologické poznámky

Pro zkoumání sociálních konstruktů, potřebujeme poznat významy, které jsou jednotlivým událostem a procesem popisovány. Rozkrývání významů je úsporně kvalitativní výzkum. Vzhledem k rozsahu této práce nebylo možné použít některých časově náročnějších dlouhodobých metod, jako například zúčastněného pozorování. Pro pochopení interpretací aktérů může sloužit i kvalitativní rozhovor, respektive case history. Toto jsou základní metody zde použité k proniknutí do konstruování povahy dětí.

Vzhledem k tomu, že pro dosažení dobrých výsledků z kvalitativních dat potřebujeme homogenní skupinu, jako komunikační partnery jsme zvolili matky dětí. Jednak byly nejnáze dostupné a jednak některé děti byly i mladší čtyř let, což by dotazování přímo jich zkomplikovalo. Byly vedeny tři zhruba hodinové rozhovory byly vedeny v domácnostech dotazovaných žen. Mladší děti byly rozhovorem vždy přítomny (pokud ne ve stejné místnosti, alespoň v některé sousední).¹ Tím byl utvořen prostor alespoň pro drobné pozorování. Jak se ukázalo později, toto pozorování vedlo k odhalení některých věcí, které v rozhovoru nebyly zmíněny. Tato pozorování pomohla také dokreslit jiné v rozhovoru pouze implicitně přítomné tendence a témata. V rozhovorech matky popisovaly svoje současné názory a náhledy na svoje děti nyní, jindy byl věnován prostor vzpomínkám na dobu dětství již dospělých dětí. Přímě ke srovnávání maminky nebyly vyzvány, i když k němu často nakonec samy dospěly.

Jak je tomu v kvalitativním výzkumu zvykem, všechny rozhovory se od sebe lišily. Každý předchozí rozhovor byl zdrojem pro úpravu následujícího rozhovoru (témat pokládaných otázek, způsob položení daných otázek, apod.). Pro transkripci rozhovorů byla zvolena metoda selektivního protokolu. Tato transkripce pomohla odhalit matkami tematizované oblasti dětství. V textu používané citace jsou pak typickými, tedy

¹ Starší děti, nebo otcové v místnosti, kde probíhal rozhovor vůbec nebyli, pokud byli vůbec doma.

modelovými případy, které mají dané téma ilustrovat tak, jak je samy matky popisovaly.

Je nutné podotknout, že tato analýza nebyla čistě induktivního charakteru. Vzhledem k tomu, že i součástí našeho kurzu sociologie dětství bylo načtení mnohých textů, je i následující analýza vedena se znalostí hlavních téz těchto textů. Nebylo však postupováno tak, že by byla selektivně vybrána ta tvrzení matek, která některé teze podporují. Postup by se více dal charakterizovat jako snaha o induktivní přístup při odhalování toho, co bylo v rozhovoru explicitně zmíněno a „dohledávání“ implicitních sdělení na základě teoretického pozadí daného literaturou kurzu. Mohli bychom tedy mluvit i o abduktivním postupu.

Zjištění

Zjištění z tohoto drobného výzkumu jsou dvojího druhu – explicitní a implicitní. Ženy samy měly potřebu některé oblasti tematizovat a jiné upozorovat, nezmiňovat.

Explicitní výroky

Zjevné výroky se týkají jak věcí, které maminky považovaly za nemenné výchovné trendy, tak i reflexe změn v rámci životních etap ohraničených prvními roky dítěte.² Zajímavou podkapitolu potom tvoří role a zmiňování popularizovaného (kvazi)expertního vědomí, které však nebylo zcela reflektováno.

Objekt versus autonomie

Většina oblastí vyprávění matek o svých dětech byla spojena tématem autonomie dítěte a jeho vnímáním jako objektu. Většinu vyprávění začínaly zmínkou dítěte jako svébytné autonomní bytosti, která má vlastní potřeby, které umí jistým způsobem sdělovat. Tato svoboda vyjádření však musí být podrobena expertnímu oku rodiče. Protože právě rodič ví, co je pro dítě dobré. A navíc rodič je tím, kdo kontroluje rozpočet. Toto jsou dvě legitimizace (dobro dítěte a omezený rodinný rozpočet), které měly maminky potřebu užívat na „obranu“ svého postoje. Samy cítily potřebu ospravedlnit to, že na jednu stranu o svých dětech mluví jako o autonomních, ale zároveň je vnímají a přistupují k nim jako k objektům. Dohlíží na ně, vymýšlí pro ně pravidla, rozhodují za ně (což označují za pomáhání) apod. Mohlo by se zdát, že tento přístup je aplikován pouze na děti, než jsou dospělé, ale jak se ukázalo, maminky (sice jen v omezených případech – jako je volba

² Vzhledem k tomu, že maminky bez výzvání samy rády srovnávaly situaci, kdy měly svoje první dítě se současným stavem, je tato kategorie zjištění nejpočetnější.

školy/povolání dítěte, způsob trávení volného času, apod.) mají stejnou tendenci i u starších dětí.

Tuto tendenci, obhajují nejen dobrem (a tedy kvalitní výchovou), ale také tím, že takhle to přece bylo vždy. („*Děcka si vždycky vymýšlely, ale to bylo spousta věcí i těžké sehnat, takže to děvka ani nemuselo trápit.*“) Z toho, co maminky takto říkaly, tedy jasně vyplynulo, že považují za samozřejmost i přirozenost, že samy dozírají na svoje děti. („*Přece rodič nemůže nechat svoje dítě zvládnout, nechat ho, ať si dělá, co chce!*“). Děti je tak podle tohoto diskurzu ponechána svoboda tam, kde je to možné – svoboda vyjádřit se. Tato svoboda rodiče nijak nezavazuje, protože nakonec on bude cenzorem tužeb a přání. Maminky se tedy (aniž by se tak samy označily) viděly jako expertky pečující o dítě odpovědné za jeho správnou výchovu. Toto je opravdovale porušit autonomii dítěte a chovat se k němu jako k objektu, přičemž se nepodařilo přesně odhalit dělicí čáru, za kterou by takto ke svým dětem již nepřistupovaly.

Neviditelná hra

Předchozí slova o zacházení s dítětem jako objektem i autonomní bytostí zároveň se dají dokreslit dalším trendem, který se objevoval. Týkal se oblasti dětského volného času. Maminky mluvily o něčem, co je možné nazývat skrytou hrou. („*Ona (mladší dcera) si umí i hrát sama, ráno si zaleze k barbínám, nebo na půdu a přikne si tam i hodinu sama hraje.*“, „*Když za ním (synem) přijde kamarád, tak si spolu v pokoji hrají, nemusím u nich stát a kluci jsou hodní.*“, „*U babičky (syn) chodí sám na dvůr nebo zahradu. Hraje si tam přikne i sám.*“). Matky tedy zdrazují to, jak jsou jejich děti šikovné a jak se samy dokáží zabavit. Dokáží samy vyvinout činnost, která nepotřebuje být rodičem dohlížena. Dotazované maminky často tuto dobu spojují s kladnými konotacemi i emocemi („*konečně je aspočvilku klid*“, „*můžu aspoč pracovat*“). Je tedy zdrazováno, že dítě se umí chovat, tak jak si rodič právě přeje, že dokáže být samostatné a samo o sebe se postarat. Opět tedy vidíme, že autonomie dítěte rodiče nijak neomezuje, ba naopak mu pomáhá. V tomto ohledu matky negativně vnímají to, že děti za nimi občas (v pro ně nevhodnou dobu) přijdou a dožadují se pozornosti, respektive aby si rodič s nimi hrál („*ona za mnou přijde, když si zrovna tu a chce, abych si s ní kreslila. To já jí říkám, jak je šikovná, jak si umí přikne hrát i sama. Musím ji tak nalákat, aby si hrála sama. Děvka se jí přece nemůže poád vnovat*“). Schopnosti dítěte tedy matky znají, uznávají a v některých případech i velice podporují. Tato samostatnost je však spojená s hrou. Pokud se jedná o vážnou činnost (učení se, nebo úklid), jsou dohled i kontrola nutné. Opět se setkáváme s legitimizací dobrou

výchovou (tedy dobrem dítěte) („Vždy, co by z něj (mladšího syna) bylo, kdyby se už te nenaučil si po sobě aspoň ty svoje věci uklidit“).

Televize jako nový komunikátor

Jednou z věcí, které všechny maminky jednak zmiňovaly, jednak považovaly za samozřejmost byla role televize v dětství jejich mladších dětí. Všechny zmiňovaly, že když jejich starší děti byly malé, televize rozhodně nehrála takovou roli jako dnes. Spojovaly to s tím, že v televizi dříve nebylo dost programů vhodných pro děti. („Vždy se kromě pohádek nedalo v té televizi na nic dívat. Ani video jsme neměli, te je to všechno jinak..“) Televize tedy s tím, jak se stala součástí každodenního života domácnosti, začala být i součástí dětského světa. A nyní již v rodinách neplatí, že by se děti dívaly jen na pořady jim určené. Maminky někdy zmiňovaly, že v některých seriálech a televizních pořadech mají děti větší pohled než ony samy. Co se tedy pořad týká, děti se mohou dívat téměř na cokoli. A nenechme se mýlit. Z toho, co maminky říkaly o svých dětech a jejich sledování televize, televize není puštěná jen tehdy, když děti před ní bez hnutí sedí. Naopak televize tvoří kulisu dětské hry. Děti si u ní kreslí, hrají si s různými hračkami a televizním pořadem věnují pozornost jen selektivně – u toho, co je zajímavé zpozorní.

I zde se setkáváme s motivem objekt versus autonomie. Děti jsou tím, kdo ovládá televizi (vypínají, zapínají, přepínají), ale jen do chvíle, než se rodič sám chce dívat na nějaký pořad. Potom dítě musí ustoupit. Televize je tak zároveň něčím, co děti umí zabavit, ale přece jen podléhá kontrole rodičů. Dvě z našich maminek také přibližovaly negativní hodnotové soudy tomu, že jejich děti tolik „sledují“ televizi. Na druhou stranu zmiňovaly, že jim televize pomáhá děti „hlídat“.

Nárůst sektorace času

Když se zmiňujeme o trávení času, ještě jedna věc se objevovala ve vyprávění maminek celkem často. Když maminky mluvily o svých dětech, byl patrný posun v jejich vyprávění, který se týkal aktivit jejich dětí. Dnes dospělé děti ve svých předškolních letech chodily maximálně do školky a zbytek času trávily doma nebo u prarodičů, případně na různých venkovních aktivitách s rodiči, nebo pod jejich dohledem. Ve školních letech se u nich začaly objevovat nějaké kroužky – většinou sportovní, či hudební. Maminky však mluvily o jednom, maximálně dvou kroužcích, tedy o zhruba

dvou hodinách týdn•. Mladší d•ti už m•ly n•jaké kroužky ješt• v p•edškolním v•ku. Nej•ast•ji se jednalo o jazykové, výtvarné a sportovní kroužky. Každé z mladších d•tí tak ješt• p•ed nástupem do školy má zkušenost s kroužky nad rámec svých „školkových“ zkušeností. Dv• z mladších d•tí již chodí do školy. Po•et jejich kroužk• i zde stoupl. Pokra•ují v tom, co za•aly ješt• v p•edškolním v•ku, ale p•ibírají i nové aktivity.

Když se maminek zeptáme, kdo kroužky vybírá, v•tšinou se odkáží na doporu•ení u•itelky ve školce •i škole, p•ípadn• svých známých a jejich zkušenosti. D•ti si tedy svoje kroužky nevybírají p•ímo samy. Spíše p•ikývnu na to, co jim rodi•e nabídnou. („Ve školce nabízeli dce•i kroužek keramiky, prý je hodn• šikovná na kreslení, takže když jsem se jí zeptali, jestli b do keramiky cht•la chodit, •ekla, že ano. Bude tam chodit s kamarádkou.“) Není tak tedy zcela patrné, jaký d•vod vede d•ti k p•ikývnutí na kroužky – zda povzbuzení u•itele, rodi•e, nebo p•ítomnost jeho vrstevník•. Maminky se však shodovaly na tom, že d•ti kroužek baví. Na otázku, zda by nenutily dít• chodit do kroužku, pokud by je nebavil, se op•t shodly na záporné odpov•di. Tedy i p•esto, že si dít• kroužek samo p•ímo nevybírá, jeho hlas není neslyšitelný, pokud se týká ukon•ení toho kroužku.

Dít• nejen jako plod lásky

Ani ve výzkumu d•tství se nevyhneme otázkám d•vod• t•hotenství. Ty totiž do jisté míry ovliv•ují to, jak maminky ke svým d•tem p•istupují. Setkali jsme se s n•kolika interpretacemi. První bylo dít• jako plod lásky. Nebo-li jako nedílná a samoz•ejmá sou•ást rodiny. („Jak první, tak i druhé dít• mám s •lov•kem, kterého mám ráda. První bylo jakési utvrzení té naší lásky – že jo, brali jsme se, abysme spolu mohli mít rodinu. A to druhé? Po•ád se máme rádi (smích)“). Mít dít• je tedy jakoby p•irozenou samoz•ejmostí, která pat•í do každé spokojené rodiny. Legitimita dít•te je tedy spojována s rodinou a láskou. Tato p•irozenost se potom v samotném p•ístupu k dít•ti projevuje tak, že i ono je bráno za samoz•ejmé.

Pokud se však druhých d•tí týká, objevuje se ješt• jiný druh vysv•tlování. Dít• je po•ád plodem lásky a nutnou sou•ástí rodiny, ale maminky poci•ovaly pot•ebu svoji touhu po dalším dít•ti od•vodnit. Jedním d•vodem bylo udržování rodinného hnízda, respektive reakce na jeho prázdnot. Jiným vysv•tlením bylo vnímání nového dít•te jako prost•edku k oddálení doby do d•chodu. („Když si pomyslím, jak dlouho ješt• budu muset pracovat, než budu muset do d•chodu, tak na co bych se m•la t•šit? Takhle mám aspo• n•jakou radost, nejen samou práci. Ty malé d•ti jsou takovou mojí záchranou, jedinou radostí, když dcera už je velká.“) Dalším (mírn• ironickým) vysv•tlením bylo ukrácení si •ekání na vnu•ata. Maminky se k d•tem narozeným pro tyto d•vody chovaly nepatr•n• jinak – jakoby

s větší strachem, opatrností. V rozhvorech potom o těchto dtech mluvily jako o kechých, vyžadujících větší péi.

Promna zdroj rad a informací o dtech

Zajímavou oblastí byly zdroje informací o dtech. Maminky se zmiovaly o větší strachu o dti, hodnotily svoje dti a jejich schopnosti, zábavu a trávení asu. Nijak však nereflektovaly to, že tyto soudy jsou ovlivny informacemi zvení. Pokud byly dotázány odkud berou informace o dtech, nebyly schopné toto samy identifikovat. Obas se zmiovaly o tení asopis a samozejm sledování televize. Neuvdomovaly si, ale, že by je tyto zdroje informací njak v jejich soudech i jednání ovlivovaly. Na druhou stranu, pokud byly explicitn dotázány na to, zda si nemyslí, že je tyto informace njak ovlivují, byly schopné a ochotné kladn odpovdt. Naopak mly problém vzpomenout si, kde informace podobného druhu braly díve.³ Ukazuje se tak, jaký vliv na dnešní maminky obecn má popularizovaná forma expertního vdání, ke které se maminky dostávají skrze asopisy a televizní poady, které se netváí jako odborné, ale prezentují odborné rady. Z toho taky mohou plynout zmiované větší obavy o dti.

Implicitní zjištění

Poslední skupinou zjištění, jsou nereflektovaná, nebo opomíjená témata, ke kterým se maminky buď nechtly vyjadovat, nebo je nepovažovaly za důležité. Tato témata se stala součástí rozhovoru až po píímém dotazu. Vtšinou by se ale bez doplnění o pozorování (i když jen krátkodobé) v dané domácnosti neobešla.

Definice dítěte

Odpovdi maminek také pomohly vymezit vkovou hranici, kdy dítě již není zcela považováno za dítě. Základní škola (respektive první stupe) byla základním rozlišením dítěte. Maminky tak v rozhvorech za dítě automaticky považovaly mladší dti. Při vzpomínání pak mluvily o starších dtech do výše vymezených hranic. Tudíž od páté třídy již dítě není považováno zcela za dítě, ale stále je nad ním držena ochranná ruka.

³ V tomto bodě je nutné uvést příklad. V jednom rozhovoru maminka íkala. „Teba te, jsem se musela znovu dívat do knížky, jak je to s kojením, jídlem a podobn. Všechno jsem to už zapomnla.“ Na otázku, jak se k tmtmto informacím dostala při prvním dítěti, kdy knihu ještě nemla Po obtížích s rozpomínáním nakonec ekla: „Já vlastn ani nevím. Babička nco íkala, ale to byly takové ty rozumy.. nevím, jak jsem to v dla tenkrát, asi od doktor, ale ti toho tenkrát taky moc neekli.. nevím, prost to njak bylo.. Asi jsem je nepotbovala..“

Je také možné, že maminky takto definovaly děti právě proto, že jejich mladší děti jsou nyní zhruba v tomto věku. Možná by hranice dětství byla jiná v okamžiku, kdy by starší děti byly mladší 18 let, a nebo naopak mladší děti nepatrně starší. Tato oblast by tedy potřebovala další zkoumání.

Neoblíbená témata – domácí práce a fyzické tresty

Snad jako je tomu u každého výzkumu, i zde se objevila témata, která nebyla mezi maminkami moc oblíbená. Témata, o kterých se nerady zmiňovaly.⁴ Prvním z těchto témat byly domácí práce a pomoc dětí rodičům. A by se mohlo zdát, že na tomto tématu není nic tolik podivuhodného, maminky jej odpověděly jen tak, že se odkázaly k obecnějšímu výchovnému principu. Ukázalo se tak, že mají strach vychýlit se z toho, co je považováno za „normální“ záležitost dětí. Dle mého názoru se tomuto tématu nechtěly příliš věnovat, aby nebyly považovány za špatné matky, které péčí o domácí povinnosti berou dítě místo na jejich tvořivou činnost a hru. Na druhou stranu ale nechtěly ani vypadat tak, že děti nevedou k plnění si svých povinností. Bohužel se zde projevila sociální žádoucnost, která zablokovala informace v tomto směru. Bylo by tedy třeba najít způsob, jak ji v rozhovorech překonat, nebo obejít. Stejný efekt stylizace se do dobrého rodiče se objevil u otázky trestů. Obecně téma trestů nebylo tolik citlivé. Trest je považován za legitimní součást výchovy, avšak jen do okamžiku, kdy se za trest považuje zákaz sladkostí, sledování televize, chování ven. Pěšila-li se na možné fyzické tresty, maminky měly problém o nich mluvit, pravděpodobně ze strachu z narážek, že svým dítětem ubližují. Zde se opět nabízí širší společenský kontext prezentovaný médiem (časopisy, televizními novinami a jinými televizními pořady). Opět se tak otevírá i přímo vybízí prostor pro další zkoumání.

Proměna prostoru

Velice zajímavým tématem, které se v rozhovorech objevilo jen mimoděk, byla proměna prostoru domácností, ve kterých děti vyrůstají.⁵ Zásadní je pak změna přístupu k dětským pokojům. Zatímco starší děti, měly na hraní a trávení svého volného času k dispozici pouze svůj dětský pokoj, mladší děti vyrůstají na jednom velkém hřišti.

⁴ V prvním z rozhovorů se tato témata vůbec neobjevila a v dalších muselo být použito přímého dotazu, který však byl odpovězen jen úsměvem a vyhýbavě s vysvětlením, že tato otázka není vhodná. Bohužel se nepovedlo maminky „přinutit“ k tomu, aby sdělily, v čem spočívá ona nevhodnost.

⁵ Maminky moc nemluví o aktivitách dětí mimo domácnost. Hra na ulici se téměř nevyskytovala, pokud za ulici nepovažujeme prostor mezi panelovými domy, kde je hřiště nebo pískoviště a trocha zeleně. Proto se zaměříme na změnu prostoru v domácnosti.

Rodiče se staly benevolentnější v omezení dětské hry i v prostoru, který byl dříve považován za prostor reprezentativní. Hračky v obývacím pokoji, kam chodí návštěvy, nemohly dříve být, ale nyní již nejsou ojedinělé. Děti, které jsou nyní v předškolním i raně školním věku, si tak mohou hrát kdekoliv je napadne (pokud ovšem někomu nepokážou). Bylo by zajímavé dále zjistit, jak (a zda) tuto změnu vnímají sami rodiče. Nakolik ji například spojují s rolí televize, její dostupností v dětském prostoru. Hrající si děti se tak při hře v obývacím pokoji setkávají s rodiči, kteří například odpovídají u televize.

Teoretické souvislosti a zakotvení

Vzhledem k rozsahu a zaměření této práce není zcela možné zakotvit naše zjištění do jednoho teoretického konceptu. Spíše se objevuje množství oblastí, které mají svůj určitý teoretický kontext. Práce zabývající se konstrukcí povahy dětí v rodinách se dvěma generacemi dětí tento teoretický kontext bude doplnit tak, aby jej bylo možné použít i na tyto rodiny, nebo pro tento specifický druh rodin nepatrně pozměnit. Podívejme se tedy postupně na oblasti, které by při dalším zkoumání mohly dostat náležitý teoretický kontext. Tato teoretická kapitola tak bude čerpat ze stávající literatury o dětskosti a bude hledat místa, která je třeba doplnit i pozměnit.

Téma, které prostupovalo v podstatě všemi oblastmi rodičovského vnímání dětí a dětskosti, byla autonomie dítěte omezená jeho vnímáním rodiče jako objektu – jmenovitě pak objektu směřování lásky a péče, ale i objektu dozoru a kontroly. Setkávají se tu tedy dva základní koncepty, a to koncept práv dětí a povinností rodičů. Na rozdíl od toho, co tvrdí Lipovetsky (1999), rodiče se samy odkazovali na svoje povinnosti vůči dítěti. Povinnost dítěte je vychovat, starat se o ně do té míry, aby z nich vyrostli dobří lidé. Proto, aby se děti mohly stát platnými členy společnosti, musí se také naučit zacházet se svými svobodami. Musí tedy mít svá práva. V době, kdy jsou lidská práva tolik akcentována a jsou součástí každodenního diskurzu (viz Lipovetsky, 1999), se nemůžeme divit rodičům, že akcentují právě důraz na schopnosti a autonomii dítěte. Rodiče tedy musí sami hledat míru do jaké svoje povinnosti nechají omezovat práva dětí i naopak. Navíc omezování této autonomie musí vysvětlovat i sami sobě. V rozhodnou legitimizací⁶ je potom jak dobro dítěte, tak i pragmatická vysvětlení typu ekonomické argumentace. Jednotlivá vysvětlení se poté aplikují na různé situace. Zde by bylo zajímavé v datech objevit nějaké pravidelnosti, které by nám lépe pomohly uchopit, jaké oblasti volají po pragmatických a jaké po abstraktnějších legitimizacích. Mohli bychom tak získat informace o vztazích mezi jednáním a jeho vnímáním a legitimizací.

⁶ V rozhodnou legitimizace je při konstrukci, respektive objektivizaci významu i nějaké sociální praktiky nezbytná práva pro nastolení životaschopnosti práva vytvářeného (objektivizovaného) vědomí (bližší viz Berger, Luckman, 1999).

Pokud se zaměříme na změny, které se projevují na jiném vnímání dětství v různých (od sebe ne více než 15 let vzdálených) časových obdobích, můžeme vidět hned tři zajímavé posuny. Začneme od vnímání a přístupu k dětem podle odvodování jejich narození. Považování dětí za samozřejmou součást každé šťastné rodiny potom vyvolává brání dětí jako něčeho samozřejmého. Není to tak, že by děti byla věnována menší pozornost nebo že by se děti ze strany rodič nedostávalo emocionální podpory i citu. Spíše dítě není předmětem přehnané péče a pozornosti. U dětí, které se narodí, protože mají být rodičům radostí, rodiče pocítují povinnost se o dítě více starat, opečovávat jej, dohlížet na něj. Tuto tendenci bychom mohli spojit s tendencí, kterou odhalil Beck (1992). Ten totiž tvrdí, že vztah k dítěti je jedinou pevnou a nezvratitelnou vazbou v době, kdy vše ostatní je možné opakovaně vyzkoušet – začít znova. Dítě potom přirovnává k jediné pevné jistotě v životě postmoderního člověka. Pokud je tedy dítě narozeno plánovaně jako radost, která má plnit jistý pragmatický úkol (viz oddálení doby čekání na důchod i vnoučata), je dítě vnímáno jako jediný možný prostředek k dosažení tohoto zástupného cíle. Tím prvotním cílem je potom štěstí člověka. Dítě se tedy ve světě plném nejistot stává záchranou, jediným pevným bodem. Proto je třeba o něj pečovat a strážít jej, dokud ještě spadá pod rodičovský vliv. Takto mohou mít rodiče pocit, že svůj vlastní život a svoje štěstí mají plně v rukou.

Další proměnou je změna související s rozvojem médií. Jednak se setkáváme s tím, že lidé jsou nyní (na rozdíl od doby před rokem 1989) konfrontováni stále častěji s takovou formou popularizovaného expertního vědomí, kterou jsou ochotni přijmout za svou. Jednak role médií nahrazuje, nebo možná spíše kompenzuje mizející vliv rad a podpory širší rodinou.⁷ Tím, jak se televize stává běžnou součástí každodenního života, stává se stále více součástí dětství jako takového. Seiter (1998) potom velice podnětně ukazuje, že televize se stala natolik běžnou součástí života rodin právě proto, že pomáhala matkám zvládat jejich domácí práce právě tím, že jejich děti zabavila. Děti si na tuto strategii matek našly vlastní odpověď, respektive se naučily žít s televizí. Naučily se jí ovládat a selektivně si z ní vybírat to, co je zajímavé. I proto dnes děti televizi používají jako kulisu ke svým hrám. Zároveň jim televize nahrazuje společnost jak vrstevník, tak i rodič (Kincheloe, 1998).

S rolí televize je také svázána poslední významná změna, která konstrukci dětství doplňuje. Jedná se o změnu, která postihla prostor. Z uzavřeného prostoru, který byl dětem k jejich hrám poskytnut v době před zhruba 15 lety, se jim prostorem pro hru dnes stal celý dom. Dětská hra se tedy stává běžnou součástí rodinného života,

⁷ Máme zde na mysli například prarodiče a jejich vliv na „mladé“ rodiče, více než širší rodinu v pravém slova smyslu.

nepotřebuje být schovávána před „návštěvami“. Naopak. Možná právě v návaznosti na přeměru artikulace práv dětí je spíše demonstrací toho, že děti nejsou omezovány a je jim ponechán dostatek prostoru na jejich kreativní hru. Stejně tak bychom tuto tendenci mohli vykládat v rámci teorií postmodernity, která bourá modernitou dané hranice. Postmodernity, která redefinuje jednou zavedené pojmy. Ale i pro dořešení těchto teoretických otázek by bylo třeba podrobnějšího zkoumání a explicitnějšího dotazování v této oblasti.

Metodologické problémy – návrhy pro další výzkumy

Jak již bylo uvedeno, tento drobný výzkum odhalil některé problémy, které je nepochybně mohly zkreslit. Největším problémem by mohlo být vybrání jednotek zkoumání, respektive metody zkoumání. Vzhledem k tomu, že jsme mluvily jen s matkami, tato práce předkládá obraz konstruování dětství práv matkami. Pokud bychom chtěli získat komplexní obraz konstrukce dětství, museli bychom nejméně do rozhovoru zařadit i otce, nejlepší by však bylo neopominout ani děti samotné a dodržet tak zásady výzkumu dětství artikulované například Leonard (1990). Výpovědi různých aktérů se mohou doplňovat a mnohé věci dokreslit. Navíc vzhledem k tomu, že se budeme dotazovat na minulost, je dobré mít více zdrojů, protože jen tak můžeme co nejvíce minimalizovat zkreslení způsobené práv rozvzpomínáním a zkreslováním díky selektivnímu pamatování si. Větší množství aktérů by tak mohlo přinést větší informační bohatost o zkoumané oblasti.

Obdobně se také ukázalo že, pouze kvalitativní rozhovory nestačí ke komplexnímu pochopení zkoumané problematiky. Mnohé věci by unikly našemu zkoumání, kdybychom nepoužili pozorování. Pro další výzkum se tedy dá jen doporučit minimálně dotazování v domácnostech. Pokud není prostor pro větší pozorování, pak alespoň drobná pozorování poskytnou informace, které v rozhovoru nezazní.

Popsané kroky jsou nutné zejména proto, že pro maminky je velice složité oddělit otázky o vlastních dětech od přemýšlení o sobě jako rodičích. Vzhledem k tomu, že se chtějí prezentovat jako dobří rodiče, mohou tak zkreslovat, nebo zatajovat informace, které jsou pro výzkum důležité. Navíc aniž by si to plně uvědomovaly, používají hodnotové soudy, které se k nim dostávají prostřednictvím popularizovaných expertních výroků. I kdyby to byly jejich vlastní výroky, stejně jsou zatíženy tím, že se netýkají přímo dětí, ale jejich rodičů a jejich rodičovské role. Toto je jedno ze zkreslení, na které upozorňuje téměř veškerá literatura zabývající se metodologií výzkumu dětství. Použitím více zdrojů k jednomu objektu zkoumání (dětství), je jedním ze způsobů

předjetí tomuto zkreslení, obzvláště pokud zadáme do výzkumu i samotné aktéry (dítěti).

Další problém, který se v průběhu zkoumání vynořil, byla samozřejmě s jakou je součástí každodenního diskurzu znalost psychologie. Považuje se za samozřejmé, že každé dítě je jiné. Mamky často některé reflektované rozdíly popisovaly právě různým osobnostním charakteristikám dítěte. Více kroužků u mladších dětí tak vysvětlovaly nejen rozšířením jejich nabídky, ale i větší zvědavostí dětí a obecněji pak jinou povahou svých dětí. Zároveň však (stejným dechem) zdrazují, jak se ke všem svým dětem chovají stejně. Slova, tak jsem to dělal vždy, nedělám mezi dětmi rozdíly a podobně se objevovala hned po zdraznění rozdílnosti dětí. Ob tyto tendence mají samozřejmě samy o sobě vysvětlovací potenciál, ale aby je opravdu měly, je potřeba si je uvědomit a začít hledat vztahy mezi tímto a jinými výroky (tomu je také třeba v dalších pracích na toto téma věnovat dostatečný prostor).

Závěr

Místo komplexního pohledu na konstrukci dětství v rodinách s dětmi dvou generací, tato práce nabízí pohled matek na jejich mladší děti obohacený o případné zhodnocení změn mezi jednotlivými obdobími dětství jejich dětí. Pokud nám bude stačit porozumět tomu, jak samy maminky vnímají svoje děti nyní, potom je použité schéma dostačující a pouze zbývá sebrat více informací a dát v tomto předvýzkumem naznačených oblastech. Nechceme samozřejmě tvrdit, že oblasti tématu konstrukce dětství jsou v tomto předvýzkumu zcela vyčerpány. Naopak – mnoho oblastí nebylo zmíněno. Jako příklad uvedeme třeba tělesnost a vnímání dětského těla. Tato práce má představovat pohled na témata, která samy matky artikuluji. Může tak sloužit k vyjasnění oblastí, které samy matky tematizují ve svém vnímání svých dětí a jejich dětství. Toto vnímání je samozřejmě zabarveno podle sebevýkladu, se kterým se maminky ztotožňují, protože dítě není ničím vnějším identitou matky. Naopak musí být to tohoto vyprávění matky o sobě zakomponováno.

Pokud bychom ale chtěli porozumět různému konstruování dětství a dětských potřeb, nebo třeba dětských prostorů a trávení času, potom tento předvýzkum ukázal, že pouze dotazování matek není metodou, která podá dostatek relevantních informací. Pro výzkumníka bádajícího v oblasti dětství v rodinách s dětmi dvou generací potom tato práce může představovat návod k vyvarování se opakování některých nedostatků tohoto

převýzkumu, podle rad z poslední jeho kapitoly. Přes veškerá svá úskalí i toto téma nabízí zajímavý prostor pro sociálně-vědní výzkum.

Použitá literatura

- Berger, P., Luckman, T. 1999. *Sociální konstrukce identity: pojednání o sociologii vědní*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Beck, U. 1992. *Risk Society:towards a New Modernity*. London : SAGE Publications.
- Leonard,D. 1990. *Persons in Their Own Right: Children and Sociology in the UK*. pp. 58-64 in Chisholm, L. - Büchner,P. - Krüger, H. H.-Brown. P.
- Lipovetsky,G.1999. *Soumrak povinnosti*. Praha: Prostor
- Kincheloe, J. L. 1998. *The New Childhood: Home Alone As a Way of Life*. Pp. 159 - 177 in Jenkins, H. (ed). *The Children's Culture Reader*.
- Seiter, E. 1998. *Children's Desires/Motther Dilemas. The Social Context of Consumption*. Pp. 297-317 in Jenkins, H. (ed.) *The Children's Culture Reader*.